

Fejes János (1988) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskolájában doktorált 2018-ban. Kutatási területe: a metálzene és annak vallástörténeti kapcsolódási pontjai.

Modern rhapsódosok: a görög mitológia és a metálzene esete

Fejes János

Ókori vallástörténet és metálzene?

Ha arra kérném a kedves Olvasót, hogy nevezzen meg néhány jellemzőt vagy fogalmat, ami eszébe jut a *heavy metal* kifejezés hallatán, kétem, hogy arra gondolna, hogy ez a zenei szcéna az egyik legjelentősebb képviselője a mitológiai tartalmak közvetítésének a hollywoodi blockbusterek mellett. A kortárs populáris kultúra egyik meglehetősen népszerű, ám Magyarországon egyelőre igen kevésbé kutatott szegmensét adja a heavy és extrém metal szubkultúrája, amely közeg leginkább hangzásvilága miatt a nehezen megközelíthető (ti. túltorzított, ezért az erre kevésbé fogékonyak számára nehezen hallgatható) irányzatok közé tartozik, amelyek sajátos belső szabályrendszere és szinte önálló kultúrája az 1970-es évek óta fejlődik és virágzik. Jelen tanulmány arra kíván rákérdezni, hogy a klasszikus antikvitás,

és ezen belül a görög mitológia milyen lenyomatot hagy a metálzene dalszövegein. E kérdésfelvetésből kiindulva szükséges tisztáznunk saját kiindulópontunkat, nevezetesen: nem azt szeretnénk feltárni, hogy az egyes zenekarok adott dalaikban mennyire autentikusan hivatkoznak bizonyos mítoszokra, esetleg hol emelnek be tévedéseket vagy mosnak össze egymással össze nem illő elemeket; sokkal inkább azt próbáljuk megérteni, hogyan és miként dolgoznak fel zenekarok görög mitológiai tartalmakat. A dalszövegekhez mint a recepcióesztétika elsődleges forrásaihoz fogunk nyúlni, vagyis azt kívánjuk kiolvasni belőlük, hogy szerzőik maguk hogyan olvassák a görög mítoszokat. Főszereplőink tehát sokkal inkább kortárs dalszövegek lesznek, amiken keresztül visszatükröződik a görög mitológia.

A szóban forgó zenei zsáner első megjelenését az 1960-as évek végére és az 1970-es évek elejére tehetjük, amely szellemi és kulturális értelemben is a nyugati civilizáció számára a nagy átrendeződések időszaka. Az amerikai hippimozgalom, a párizsi diáklázadások, a prágai tavasz, a hidegháború két pólusa, az ellenkultúra létrejötte,¹ valamint az USA határainak megnyitása a távol-keleti bevándorlók előtt²

1. kép. A magyar Ann My Guard zenekar *Moira* című albumának borítója, amelyen Persephoné, az Alvilág királynője kortárs formájában látható

mind hozzájárultak ahhoz, hogy az Európán és Észak-Amerikán kívüli világ kulturális hatásai Nyugaton is érvényesülhessenek. Nem felejthetjük el a telekommunikáció fejlődésének jelentőségét sem, hiszen például a vietnámi háború az egyik első fegyveres konfliktus, amelynek eseményei már külső szemlélők valóban millióihoz jut el a televízió keresztül, nemcsak a háborút, de magát az országot is elhozva a nézők nappalijába. A második világháború és a holokauszt okozta kiábrándultság miatt alternatív világszemléletek iránt érdeklődők pedig természetes szövetségeseivé válhattak az egzotikusnak számító országok és világrészek vallásai számára, ezzel kiváló táptalajt adva az Új Vallási Mozgalmak (például Krisna-tudat, újpogányság stb.) és New Age-kultuszok (például újboszorkányság, Wicca stb.) kialakulásának és megerősödésének.³

Heavy és extrém metal

A korban virágzó, gitárközpontú könnyűzenei irányzatok, mint a rock'n'roll, a hard rock, a heavy rock, a progresszív rock, a beat, a blues és később a heavy metal mind már az úgynevezett tömegkultúra termékei, melyek legfontosabb közös jellemzője a széles körben való népszerűség⁴ és a zenei előképzettség nélküli befogadás lehetősége.⁵ Ezzel e műfajok élesen elkülönülnek a komolyzenétől, létrehozva a tömegek igényeit kiszolgáló művészetek és a magas művészetek között egy újabb törésvonalat. A heavy metal az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején jött létre az angliai Birmingham városában. A már néhány évvel korábban indult Black Sabbath zenekar a fent felsorolt egyéb gitárzenék, főként a blues és a pszichedelikus rock hagyományait újra-tervezve építette fel saját imázsát, akkor még nem sejtve, hogy egy teljesen új zsáner alapjait fekteti le.⁶ A korban szokatlan, túlzottan torzított gitárhangzást és intenzív dobjátékot szintén erőteljes basszusgitárral és énekkel egészítették ki. A heavy metal fogalmát, annak elnevezését a könnyűzenei sajtó hozta létre, afféle degradáló jelzőként aggatva azt a zenekar munkásságára.⁷ A mai napig a leginkább az elfojtott agresszió és frusztráció szabadon engedésére épülő zene remekül tükrözi szülőföldje szociokulturális közegét, vagyis a hatvanas évek végére jellemző ipari hanyatlás (Birmingham és környéke) és az abból eredő munkanélküliség okozta kilátástalanságot a fiatalok körében.⁸ Ennek megfelelően a heavy metal eredetileg kékgalléros, húszas éveikben járó férfiak zenéje, amely több mint ötvenéves fejlődéstörténete alatt lokálisból globálissá vált, kitörve az eredeti társadalmi meghatározottságából is.⁹ Robert Walser, a téma tudományos kutatásának egyik első teoretikusa szerint ezen erőszakkal átítatott zenei világ elsődleges témája a hatalom, annak megszerzése és gyakorlása.¹⁰ Hatalom, amelyen keresztül elérhető a belső világ uralása, ezzel a frusztráció és a legátolt

Manowar: Achilles, Agony and Ecstasy in Eight Parts

I. Hektór rohama a falra

*Nézzétek, ahogy szekerem visszaüz benneteket a hajóitokhoz, a tengerre
Aranyért jöttetek, a fal nem állhat meg előttetek
Ezt a napot nekem ígérték
Az istenek a pajzsom, villámok és gerelyek szállnak
Nemsokára sokan elesnek, megrohamozzuk a falat
Kövek hóként hullanak az égből*

*Dicsőséggel fizetünk az ütközet tüzeiben
Zeus ma az enyém
Mindent megölök az utamban, mint a birkákat és marhákat
Összeüzom a koponyáját annak, aki dacol
Nem kímélem a pörölyt, nem kímélem a kardot
E nap a nevémet fogja zengeni
Senki sem fog üldözni, aki szembe akar szállni velem
Öljön meg, vagy haljon meg a kard által*

II. Patroklos halála

*Ó, barátom, hogy búcsúzzak tőled
Ez volt a te időd, de a vért, amit viseltél, az enyém
Nem nyugszom, míg Hektór vére nem csorog
Minden csontját törve vonszolom végig a mezőn
Ez, drága barátom, ahogy elbúcsúzzunk
Amíg nem találkozunk az égben*

III. Temetési menet (instrumentális)

IV. Az istenek vértete (instrumentális)

V. Hektór végső órája

*Itt, Trója falain belül az istenek megméri a sorsomat
Emlékem gyűlölt marad ez öbölből
Hogy megfizessen mindazon ezrekért, akiknek vérént ontottam
Semmilyen fal nem állhat meg az istenek mindenható akarata előtt*

*Hallom a csendes hangokat, nem bújhatok el
Az istenek nem hagynak választást, mindannyiunknak meg kell halnia
Ó, Achilles, szálljanak nyílve szőid a széllal, ahol a sasok repülnek az égen
Megmondattott, hogy ma a vérem a homokkal fog keveredni
Kezdetől halok meg, és lelkem a Hadésba száll*

VI. A halál Hektór jutalma

*Gyáva a félelem, markában nem tartanak ki
Levátanak, rég eladott becsületükkel
Mert mindenki ismerni fog engem, mikor térdre hullanak
Zeus, a mennydörgő, irányítsd a sorsom*

*Amikor az élet lapjait kiosztották a kezemnek, könyörtelen sors jutott
Hogy bosszút álljon és dühöt hozzon, Hektór, érezd a gyűlöletemet
Vérfürdő, amiért születtem, születésemtől fogva gyilkos vagyok
Elválni az élet és halál kötelékét*

*Vér és tűz, halál és gyűlölet, testedet megszenteltem
Kutyák és keselyűk eszik a húsdot, Hádés csarnoka vár
Gyilkolj...*

*Hektór vére hever a csatatéren, testének megkopott sebeit
Az istenek, akik egykor védelmezték őt, most a végzete istenei,
Mint egy magasan álló torony, kitarítván egy irányba
Rád rontok halált hozva, az istenek nem óvnak meg*

*Gyáva a félelem, markában nem tartanak ki
Levátanak, rég eladott becsületükkel
Mert mindenki ismerni fog engem mikor térdre hullanak
Zeus, a mennydörgő, irányítsd a sorsom*

*Vér és tűz, halál és gyűlölet, testedet megszenteltem
Kutyák és keselyűk megeszik a húsdot a Hádés Csarnok várja
Halj meg...*

VII. Hektór testének meggyalázása (instrumentális)
VIII. Achilleus dicsősége

*Az istenek esküje ma beteljesedett
A csata hevében Hektór meghalt
Lásd őt, Patroklos, a porban
Örvendj halálában, bizalmam jelképe*

*Maga a halotti máglyád
Hektór testét háromszor hurcoltam körbe
Én viszem a fáklyát a máglyádhoz
Én kérem meg a szelet, hogy szítsa magasra a tüzedet*

*Hektór vérének nem mosom le magamról
Míg a tested el nem égett
Elmondott prófécia, bevégzett ígéret
Több vér fog kiontatni, sokak fognak meghalni*

agresszió felszabadítása. E hatalom pedig megnyilvánulhat a többségi társadalom által elfogadott konvenciók, értékek és esetlegesen a tradíció megkérdőjelezésében is, ennek megfelelően a metal hagyományosan a lázadás zenéje.

Korai, kvázi egységes fejlődése a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején megtörni látszik (hasonlóan más popkulturális trendekhez),¹¹ amit az eredeti forma szélsőséges továbbfejlesztése próbál megmenteni. Az így létrejövő új alszánereket nevezzük együttesen extrém metalnak.¹² E nagy kategóriába tartoznak olyan kiemelkedően fontos irányzatok, mint a N.W.O.B.H.M.,¹³ a thrash metal,¹⁴ a death metal,¹⁵ a black metal,¹⁶ a power metal¹⁷ vagy a doom metal.¹⁸ E felsorolás elemei mind beszélő nevekkel rendelkeznek, amely megnevezések akár a hangzás, akár a szövegi tematika milyenségére is utalnak.

Fontos leszögeznünk, hogy a hangzásában a konvenciókkal élesen szembenálló műfaj más dimenzióiban is éles elkülönülést igyekszik mutatni.¹⁹ Elsődleges képi és látványbeli felülete, vagyis a lemezborítók világa igen gyakran a megdöbbentésre és polgárpukkasztásra épít, miként az egyes zenekarok ruházata, videoklipjei és színpadi megjelenése is. A hagyományos értékek kiforgatása, a jó ízlés határainak fessegetése legalább ennyire hangsúlyosan megjelenik a – számunkra legfontosabbnak ítélt – dimenzióban, vagyis a szövegek szintjén is. A kutatás hagyományosan két nagy irányát különbözteti meg a metal-dalszövegeknek: (1) dionysosi és (2) kaotikus szövegek.²⁰ E kategorizálás máris a görög kultúra felé irányítja tekintetünket: a dionysosi szövegek a fizikai világot és annak élvezeteit állítják a középpontba, míg a kaotikus szövegek a lélek kérdéseit és belső vívódását tematizálják, jelentős teret engedve a halál, valamint a halál utáni élet problémájának. Ez utóbbi típusba sorolhatjuk tehát a mitológiai és egyéb spirituális kérdéseket tárgyaló dalok legnagyobb részét. Ez a kettős felosztás csak elsődleges szinten alkalmas a kérdés tárgyalására, a továbbiakban ennek lehetőségét is megkíséreljük.

Ezen a ponton találkozunk a fentiekben említett két történeti jelenség, vagyis a heavy metal megjelenése és a kereszténységen kívüli alternatívakeresés a nyugati világ társadalmaiban. Agresszív megszólalása és konvenciókat felrúgó külsőségei miatt a lázadás zenéjének verbális érdeklődése már megjelenése pillanatától kezdve folyamatosan foglalkozik spirituális témákkal,²¹ igen nagy hangsúlyt és teret adva a különféle európai és Európán kívüli mitológiáknak is, ezzel elfordulva a keresztény értékrendtől és világlátástól valami más (véleményük szerint valamilyen vonzóbb alternatíva) felé. Az e tekintetben is posztmodern metálzene a kortárs populáris kultúra egyik zászlóshajója az ókori mítoszok és történelem revitalizálásában. Megerősítvén tehát a jelen fejezet elején kijelölt kérdésünket, arra keressük a választ, hogy a görög mitológia történetei milyen hangsúlyok mentén és milyen módon hagynak lenyomatot a heavy és extrém metal dalszövegein. Mivel alapvetően a dalszövegek vizsgálatát célul kitűző munkák sokkal inkább a kvalitatív elemzést helyezik előtérbe,²² valamely szűken meghatározott téma körül, ezért ezek a vizsgálatok kevés átfogó eredményt tudnak nyújtani. Elsősorban emiatt vállalkoztunk arra, hogy kvantitatív szempontokat is bevonjunk a vizsgálatba, nem elfelejtve az úgymond gyakorlati dalszövegolvasás jelentőségét sem.

Módszertan: a korpusz és a vizsgálat irányai

A heavy és extrém metal szubkultúrája napjainkban valóban globális jelenségnek tekinthető. A világ minden táján találkozunk metálzenekarokkal, amelyek akár saját országuk kereszténység²³ előtti mitológiáját, akár más nemzetek mondavilágát dolgozzák fel részben vagy egészen.²⁴ Ennek megfelelően lehetetlen a teljes zenei paletta minden dalszövegére rálátást szeretni, így most is csupán egy viszonylag szűk keresztmetszetet kívánunk adni, egyetlen szegmensre, vagyis a görög mitológiára szorítkozva. A hagyományosan a nyugati kultúrkörbe tartozó területekről, a klasszikus Nyugat reprezentánsaiként értelmezett országokból (Európa, Észak-Amerika és Ausztrália) származnak példánk, összesen 17 államot magukban foglalva.²⁵ Az anyag összeállításakor a kritériumunk az volt, hogy az adott, a listába bekerülő dalnak legyen valamilyen hivatkozása valamely, a görög mitológiából²⁶ ismert történetre. E tág értelmezésnek az oka elsősorban kérdésselvetésünkben keresendő, amely sokkal inkább a recepcióesztétikára, és kevésbé a klasszika-filológiára támaszkodik. E keret mentén 53 zenekar 240 dala került összegyűjtésre, amelyek 1980 és 2021 között jelentek meg.²⁷ A zenekarok száma csupán tájékoztató jellegű, a vizsgálat további részében nem játszik szerepet, minden dalt önálló tételként kezeltünk. A 240 tételt ezután három fő csapás mentén soroltuk alkategóriákba: (1) konkrét mitológiai téma; (2) tágabb értelemben vett téma; (3) a feldolgozás módszertana.

Konkrét mitológiai téma és tágabb értelemben vett téma

A legelső feladat a mitológiai elem lokalizálása volt, amely lehetett a teljes narratíva parafrázisa vagy akár csak egy-egy mitológiai alak említése is. Összesen tíz nagyobb/tágabb értelemben

2. kép. A kanadai Aphrodite zenekar *Orgasmic Glory* című albumának borítója

Orphaned Land: Like Orpheus

*Emeld fel az árnyak fátylát örökre
Mint egy gyertya, mely bennem van, úgy veszem a látás ajándékát
És felemelkedem!*

*Ez az élet egy vihar, mely tovább tombol
Tűz, szél, a föld és a tenger egy
Mindannyiótok előtt éneklek, mint Orpheus, kezemben fáklyával*

*A barlang továbbra is bent van
Mint egy végtelen bűn
Fesd, karmazsin, fénnel ezeket a falakat
A fönix most száll fel*

*Bámulj vissza a mélységbe
Hadés, aki ott uralkodik, megváltást juttat neked*

*Mint a hó, ami elhozza a decembert
Én vagyok a szikra, amely az igazság tűzét felszítja
És harcol!*

*És ez az élet a születés fájdalma
Férfi, gyermek és nő mind egyek
Előttek éneklek...*

Mint Orpheus

Aphrodite: Pandora's Box Unleashed

*Atyáink bűnei miatt
Pandora áldás és átok
Szenvedés, szomorúság, betegség
Eressz az emberiségre minden átkot
Szenvedésük enyhülésének reménye nélkül
Szegénység, büszkeség, örület és kapzsiság*

Pandora szelencéjét a világra szabadították!

*A nő ajándéka büntetés
A kíváncsiság ára
Szenvedés, szomorúság, betegség
Mindazon dolgok közül, melynek híján vannak a halandók
Egyedül a lélek marad égve
Szegénység, büszkeség, örület és kapzsiság*

(Valamennyi dalszöveg a szerző fordítása.)

3. kép. A német Grave Digger zenekar *Clash of the Gods* című tematikus albumának borítója gorgó-parafrázissal

vett téma köré sikerült csoportosítani a szövegeket: kozmológia, teremtés, Alvilág, újjáéledés (*revival*), titkos tudás, az *Ilias*, az *Odysseia*, az olymposi tizenkettő, mitológiai helyek, egyéb mitológiai alakok. A homérosi eposzok a világirodalomban elfoglalt helyük miatt kiemelten kezeltetnek, az olymposi istenek is szintén kiemelt jelentőséggel bírnak, míg az „egyéb mitológiai alakok” típusba került az összes többi, a kisebb istenekkel, hősökkel, különös lényekkel, titánokkal foglalkozó dal. A címkézés során ráadásul az adott dalszöveg kiemelt alakja alapján került kategorizálásra egy-egy tétel, így például ha egy dal világosan Medusa alakjára összpontosít, akkor hiába jelenik meg benne Perseus figurája is, a „Medusa” címkét kapta meg (és fordítva). Továbbá minden olyan alak, lény, hely, amely valamilyen módon a halál utáni élettel kapcsolatos, az „Alvilág” címke alá került, legyen az Hádés, a Kerberos, Kharón vagy bármely alvilági folyó. Ennek oka elsősorban a metálzene fentebb hivatkozott gótikus-árnyas-kaotikus érdeklődésében keresendő, hiszen egy alvilági alak nem „pusztán” mitológiai figura, hanem a létezés végső kérdéseivel kapcsolatban álló hatalom.

A feldolgozás módszertana

Wolfgang Iser²⁸ és Stanley Fish²⁹ korszakos munkáira alapozva világosan kijelenthetjük, hogy a metal szubkultúrája egy sajátos értelmezési közösség, amely a maga belső szabályrendszerére szerint olvas és értelmez szövegeket, amelyek alapján újakat alkot. Az új szövegekből pedig kiolvashatjuk azt, ahogyan a szerző maga olvasta az eredeti narratívát.³⁰ Ez alapján négy kategóriát hozhattunk létre:

- (1) Egy adott mítoszt újra elmondó: vagyis amikor a dalszöveg tárgyilagosan adja elő egy-egy mítosz tartalmát.
- (2) Kiterjesztő: olyan dalok, amelyek az eredeti mitológiai cselekményt kiegészítik, eredetileg abban meg nem ta-

lálható tartalmakkal töltik fel (kvázi továbbírják a mítoszt).

- (3) Aktualizáló: egy-egy antik történetnek a kortárs világ számára releváns jelentést tulajdonító szövegek.
- (4) Keresztényellenes: a metálzene természetéből adódóan az intézményesített vallásosság ellensége, amely érdeklődésnek teret adhat az antik mítoszokon keresztül is.³¹

A korpusz és a lehetséges kvantitatív elemzési szempontok bemutatása után az eredményeket két irányból fogjuk prezentálni: először áttekintjük, hogy a fenti kategóriák közelebbi vizsgálatával mit tudhatunk meg a metal és a görög mitológia viszonyáról, majd ezen arctalannak tűnő adathalmaz élőbbé tétele érdekében az utolsó előtti részben néhány dalszöveget közelebbről is megvizsgálunk, hasonló tematika esetében pedig össze is vetünk. A két nagy sodort, vagyis a statisztikai jellegű adatokat, valamint a gyakorlati értelmezéseket végül az összegzésben igyekszünk egymással összekötni.

A kvantitatív elemzés eredményei

A bevezető számadatok után lássuk először tematikusan a témák eloszlását! A legnépesebbtől csökkenő sorrendben haladva 154 dal foglalkozik egyéb mitológiai alakokkal (64,1%); 20 tétel az olymposi tizenkettővel (8,3%); az Alvilág 19 szöveg témája (7,9%); az *Odysseia* 12 (5%); az *Ilias* és a titkos tudás 9-9 (3,75-3,75%); a kozmológia és a *revival* 5-5 (2,1%-2,1%); mitológiai hely 4 (1,6%); végül, de nem utolsósorban a teremtés 3 dal témája (1,25%). Az „egyéb mitológiai alakok” típus a benne foglalt elemek nagy száma miatt indokolná ugyan a kategória belső szerkezetének vizsgálatát, de mivel a 154 dal több mint hatvan alak/mítosz között oszlik el, ezért ez nem vezetne mélyebb belátás felé.

Az olymposi tizenkettővel kapcsolatban már jóval részletesebb képet kaphatunk. A tizenkét isten közül összesen heten jelennek meg a vizsgált dalszöveggyűjteményben, leggyakrabban Zeus (4); őt követi Aphrodité és Artemis (3-3); Poseidón és Dionysos (2-2); végül pedig Arés és Démétér (1-1). A fennmaradó négy tétel pedig a teljes *pantheon*t szólítja meg. A legnépszerűbb alak Zeus, aki a metál maskulin³² ideáljaihoz legkönnyebben társítható isten: nemcsak nagy hatalmú és az istenek királya, de szerelmi kalandjai miatt mindkét szövegtípus számára kiváló téma. Ugyanezen tényezők miatt nem meglepő Aphrodité és Artemis kiemeltsége sem, azonban Dionysos

alulreprezentáltsága feltűnő, főként mivel Weinstein alap kategóriáinak egyike is róla van elnevezve. Ha a két homérosi eposzt helyezük előtérbe, akkor újabb különös fejleménnyel találkozhatunk, hiszen az *Ilias* harcasi ideáljai jóval közelebb állnak az előbb említett maszkulin orientációhoz, ennek ellenére *Odysseus* története láthatóan fontosabb hatással bírnak, több dal foglalkozik a hozzá kapcsolódó narratívával.

A „mitológiai hely” kategóriába exkluzívan csak és kizárólag Atlantisszal foglalkozó dalok kerültek, míg a „titkos tudás” típusú elsősorban a gnoszticizmussal foglalkozó tételek töltik ki. Ez utóbbi téma nyilvánvalóan feszegeti a hagyományosan görög mitológia és vallástörténet határait, azonban visszatérő jellege, illetve a metálfilm iránti érdeklődése³³ indokoltá teszi a téma beemelését. Hasonlóan izgalmas a „revival” kérdésköre is, amely bár elenyésző számban jelenik meg, üzenetét tekintve a kortárs újpogány kultuszokhoz és ezek zenei párhuzamaihoz kapcsolható, amelyre hangsúlyosabb példákat inkább Észak-Európában láthatunk.³⁴ A mitológiai tematika tehát meglehetősen diverz képet mutat, a feldolgozás módszertanát megvizsgálva áttekinthetőbb eredményeket kapunk.

A 240 tétel közül 119 (49,5%), tehát majdnem a teljes paletta fele sorolható az „adott mítoszt újra elmondó” típusba. Témák szerint az alábbi listával találkozunk: teremtés 2; *Ilias* 7; egyéb mitológiai figura 81; mitológiai hely 2; titkos tudás 3; *Odysseia* 9; olymposi tizenkettő 4; Alvilág 11. Az egyéb mitológiai alakok kerülnek itt is túlsúlyba, valamint a korábban megismert arányokhoz hasonló a többi téma eloszlása is, vagyis a kvázi legegyszerűbb típus mondhatni felöleli a teljes tematikus kínálatot, a történetmesélést archetipikus emberi igényként kiszolgálva. A következő kategóriában (kiterjesztő) 66 (27,5%) szöveget találunk, az alábbi tematikus eloszlásban: kozmológia 4; teremtés 1; *Ilias* 1; egyéb mitológiai figura 39; mitológiai hely 1; titkos tudás 6; *Odysseia* 1; olymposi tizenkettő 7; Alvilág 6. Ha az „egyéb mitológiai figura” típusú benne foglaltak mindenhol megjelenő tömege okán félretereszük, akkor láthatjuk, hogy az olymposi istenek, az Alvilág és a titkos tudás marad a három legnépszerűbb téma. Az istenek kiemeltsége indokolt, hiszen a görög mitológia legismertebb alakjairól beszélünk, a titkos tudás és az Alvilág reprezentáltságának mennyisége pedig illeszkedik a korábban említett trendekhez – ráadásul mivel ezek azok a témák amelyekről (ti. a gnoszticizmus természetéről és a szó legszorosabb értelmében vett túlvilági életről) homályos vagy a semmihez közelítő valódi információnk van, így érthető, hogy miért ebben a típusban találkozunk a szövegírók saját fantáziájának legbővebb munkájával. Az aktualizáló felhang 53 (22,1%) szövegre jellemző – ez a típus lehet talán a legizgalmasabb, hiszen több ezer éves távlatból megszólaló történetek kapnak 20–21. századi jelentést. Témái az alábbiak: kozmológia 1; *Ilias* 1; egyéb mitológiai figura 33; mitológiai hely 1; *Odysseia* 2; olymposi tizenkettő 9; *revival* 5; Alvilág 1. Az eposzok maguk irodalmi jelentősége okán kevésbé lehetnek alkalmasak aktualizálásra, azonban az istenek alakjai és a mitológiai történetek sokasága jóval inkább megmutatkozhat ebben a típusban. Összesen 20 mitológiai alak és 6 isten található meg a témák között, amelyek közül kiemelt Prométheusz (7) és Pandora (2) felidézése, amely aspektusra a következő fejezetben még kitérünk.

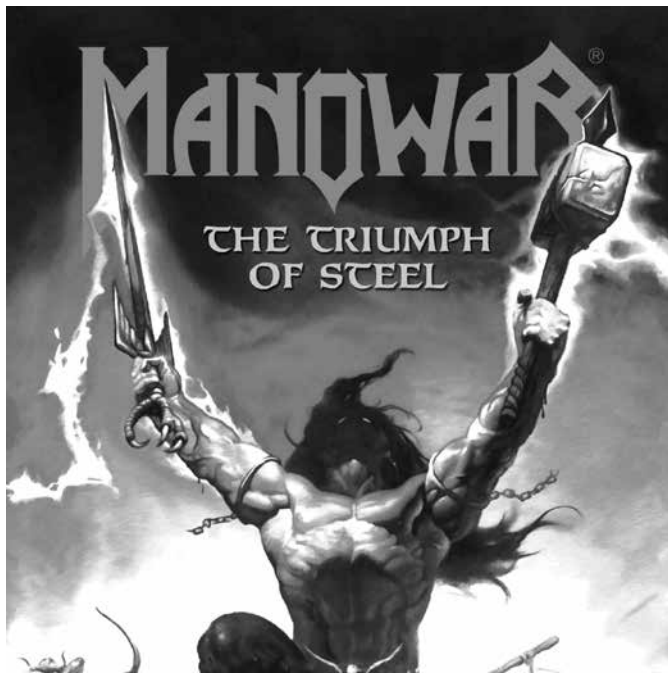
A görög mitológia vizsgálata kapcsán igen marginális, színgetszerű jelenségként tekinthetünk az antikeresztény tartal-

makra: összesen két példánk van, ami a teljes korpusz 0,8%-a. Ráadásul ugyanazon zenekartól származik mindkét dal, ezért a gyakorlatibb dalszövegolvasás felvezetéseként e két tételről szólunk bővebben néhány szót, amely jól megmutatja a kategorizálás folyamatát is. A brit Cradle of Filth zenekar által előadott 1996-os *Heaven Torn Asunder*³⁵ és 2012-es *Siding with the Titans*³⁶ számokról beszélünk. Előbbi szövegben az Alvilág és Hadés alakja jelenik meg (Artemisszel együtt, de előbbi hangsúlyosabb) mint a keresztény pokol görög analógiája. Szóhasználata és képei is jóval inkább az ördögökkel és démonokkal teli keresztény poklot festik le előttünk, amely felkel Isten országa ellen. A második példában is nagyon hasonló formával találkozunk, a titánok mint az isteni rend ellenségei jelennek meg elsősorban, akik a végítélet napján (tehát egy keresztény kontextusban), ha majd feljönnek a pokolból, kívánatosabb szövetségesek, mint Jézus. Vagyis mindkét esetben görögös háttérrel és díszlettel fest le előttünk a szöveg, amelyet megforgatva végül keresztényellenes értelemmel tölt fel.

Jogosan vetődhet fel az olvasóban a kérdés, hogy ezek a globális adatok mennyiben érvényesek Görögországra, vagyis a görög mitológia szülőföldjének metálfilmjeinek hogyan viszonyul mitológiájához. A 240 dalból 49, tehát 20,4% görög előadótól származik, szám szerint nyolc zenekartól, vagyis az előadók 15,1%-ától. Világos, hogy milyen jelentős ez az arány. A metodikai leosztásban találunk 18 aktualizáló, 16 kiterjesztő és 15 újra elmondó tételt. Tehát a fentiekben látott trendek, vagyis hogy a görög mitológia története legnagyobb százalékban inkább csak felelevenednek, de nem mozgatják meg különösebben az alkotók gondolkodását, itt megdől. Tematikusan szinten hasonló arányokkal találkozunk, mint fent, tehát itt is az egyéb mitológiai figura a legnépszerűbb téma, míg a fentebb már taglalt *revival* kizárólag Görögországban jelenik meg.³⁷

4. kép. Az amerikai Manowar *The Triumph of Steel* című albumának borítója, amely jól illusztrálja a heavy metal túlértelmezett maskulinitás-ideálját, valamint a harcot és a harciasságot dicséző vonulatát

Néhány dalszöveg közelről

Az előbbieken már láttuk, hogy működnek jelen keretek között az antikeresztény szövegek, így a továbbiakban a másik három fő típust szeretnénk először bemutatni azonos témaválasztású dalokon keresztül, amely remekül példázhatja a módszertani különbségeket. A hősről nem lesz más, mint Prométheusz, akinek a története mintegy az archetipikus metal-hőssel egyenlő, hiszen az isteni hatalom elleni ős-lázadó, aki példaként állítható a hallgatóság elé. A hivatkozott dalok szövege mind elérhető az Encyclopedia Metallum – The Metal Archives³⁸ honlapon. A kanadai Aphrodite zenekar 2019-es *Pandora's Box Unleashed*³⁹ című dala szorosan ugyan nem érinti Prométheusz történetét, de annak végkimenetelét és a világot elárasztó csapásokat adja elő, amely dalt az újra elmondó típusba sorolhatjuk. Sokkal izgalmasabb az amerikai A Hill To Die Upon vonatkozó dala; a *Prometheus Rebound*⁴⁰ már címében is formabontó, hiszen nem a lázadó titán romantikus felszabadítását (vö. Percy Bysshe Shelley: *Prometheus Unbound*),⁴¹ hanem újra megkötözését támogatja, ezzel aktualizálva a jézusi üzenetet, amely szerint az Isten és törvénye ellen vétkezők elbuknak. Prométheusszal kapcsolatos utolsó példánk, a kiterjesztő típust erősítő szöveg nem is egy dal, hanem egy teljes album koncepcióját adja. A norvég Emperor 2001-es albuma, a *Prometheus – The Discipline of Fire and Demise*⁴² a tüzet és ezzel a fényt, kvázi a megvilágosodást az embereknek elhozó hős történetének parafrázisa, amely önálló történet, „csak” háttérét, díszletét kölcsönzi a prométheusi történettől.

A fenti példa mellett szeretnénk visszatérni a korábban már említett témához, vagyis hogy bizonyos esetekben nagyobb

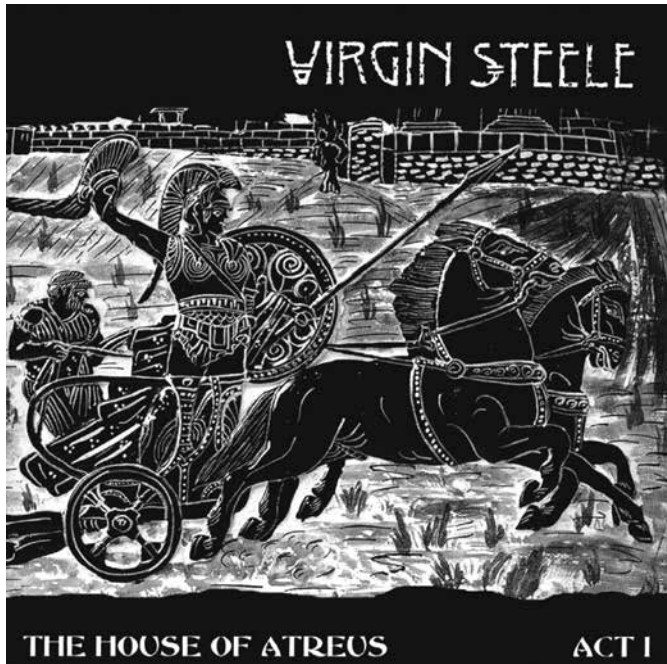
konceptlemezek azok, amelyek az adatbázis anyagát adják. Ezek az esetenként egész albumokon átívelő laza vagy meglehetősen feszes témaválasztással operáló kiadványok majdnem mindegyike az újra elmesélő típusba tartozik, mintha csak ókori énekesek előadását hallgatnánk. Az első megemlítendő példa az amerikai Manowar zenekar 1992-es, 28 perces opusa, az *Achilles, Agony and Ecstasy in Eight Parts*,⁴³ amely Achilles és Hektór párbajának állít emléket. A teljes adatbázis egyik legtipikusabban heavy metal dalszövegével találkozunk ez esetben, amely a túlértelmezett maskulinitás manifesztuma is, és a férfiak (katonák, hősök, félistenek) közötti agressziót és a vérontást dicséri.

Két részben, 1999-ben⁴⁴ és 2000-ben⁴⁵ jelentette meg az Atreidák történeteit felelevenítő lemezeit a szintén amerikai Virgin Steele, amely tulajdonképpen az *Oresteia* drámatrilógia parafrázisa. Korábban már utaltunk a norvég Emperor 2001-es albumára, amely Prométheusz történetét fűzi tovább. A német Grave Digger 2012-es, *Clash of the Gods*⁴⁶ című albuma az *Odysseia* történeti köré fűzi szöveget, meglehetősen lazán, időnként a görög mitológia más történetei felé is kikacsintva – világosan rájátszva az 1981-es és 2010-es *Clash of the Titans* filmek címére,⁴⁷ amelyeknek egyébként köszönhető a maguk korában a popkultúra görögös érdeklődésének felébredése.

Az összegzés előtt Orpheusz alvilágjárásának három feldolgozást szeretnénk még összevetni, amely téma szintén jó példa a kaotikus szövegtípus illusztrálására. A kanadai Aphrodite zenekar 2019-es dala a könnyed újra elmondó típust erősíti, Orpheusz csodás dalára koncentrálna, amelynek köszönhetően képes Hadészt és Persephonét meggyőzni, hogy engedje vele vissza az élők világába halott feleségét.⁴⁸ A brit Cloven Hoof vonatkozó dala, a *Song of Orpheus*⁴⁹ magát Orpheuszt szólaltatja meg, mintha csak az Alvilágba való leszállás előtt intézne magához szöveget. A szöveg utolsó versszak helyezi el a heavy metal belső kontextusában a történetet, hiszen a Robert Johnson⁵⁰ óta a blues-, rock- és metázenék világában az Ördöggel kötött fausti paktumok kiemelten fontosak, esetenként az autentikusság forrásai is lehetnek.⁵¹ Az utolsó dalunk a földrajzi értelemben is kivételt képező izraeli Orphaned Land 2018-as dala,⁵² amely az aktualizáló típusba tartozik. Orpheusz története a zenekar munkásságának tükrében kap új jelentést: a formáció teljes zenei karrierje az arab–izraeli konfliktus megoldására és a vallások közötti párbeszédre reflektál, amely a politikai ellentéteket zárójelbe kívánja tenni.⁵³ Ebben a vonatkozásban Orpheusz az Alvilág sötétjében keringő ellenségek hőse, akiket végül csak a halál tud kibékíteni egymással.

Összegzés

A fentiekben megkíséreltünk egyrészt bevezetést nyújtani a heavy és extrém metal szubkultúrák világába, másrészt az ezek dalszövegeiben megjelenő görög mitológiai elemek rendszerébe. Kvalitatív megközelítésünk jelentőségét nehéz behatárolni, hiszen nem létezik pontos kimutatás arról, hogy az egész világon, vagy akár csak a nyugati kultúra határain belül összesen hány metázenekar létezik és mindezen zenekarok összesen hány dalt adtak ki az elmúlt 51 évben. Ettől függetlenül a kutatás folyamata közben áttekintett több ezer dalszöveg közül végül az adatbázisban rögzített 240 tétel vált

5. kép. Az amerikai Virgin Steele kétrészes, az Oresteiat feldolgozó albumpárosa első felének borítója (*The House of Atreus – Act I*), rajta a klasszikus görög vázaképek világát idéző parafrázissal

alkalmassá a vizsgálatra, amely alapján nyugodtan kijelenthető, hogy a görög mitológia az alapvetően a mítoszok és leltűnt korok iránt is érdeklődő műfaj számára inspiratív téma.⁵⁴ Ráadásul azt is láthattuk, hogy nem éppen szűk a feldolgozott mítoszok és mitológiai alakok köre, vagyis nem csupán néhány kiemelt, az emberek többsége által is ismert narratíva (például a homérosi eposzok, az olymposi tizenkettő törté-

nete) jelenik meg, hanem ahány zenekar, szinte annyiféle érdeklődési kört látunk. A mítoszok zenészek általi értő olvasása és azok értelmezése, illetve az ezekből írt új szövegek a metal mint értelmezési közösség⁵⁵ számára érvényesen tárják fel a mítoszok világát, vagy csak a történetmesélés igényével felelevenítve, vagy valamilyen világos program mentén továbbgondolva azokat (lásd kiterjesztő/továbbbíró, aktualizáló és antikeresztény típusok), s kiegészítik a narratíva által hagyott „hézagokat” a saját világlátásuknak megfelelően.⁵⁶ A kvalitatív olvasási szakaszban megemlékeztünk arról, hogy bizonyos történetek egész albumok témáját adhatják. Az említett példák alapvetően az eposzok és a görög drámairodalom köréből merítik ihletüket, amely a metálfzene szépirodalom iránti érdeklődésével⁵⁷ és mitológiai fókuszával is összhangban van. A kicsit közelebről megmutatott szövegek belső szerkezete főként a továbbbíró, aktualizáló és antikeresztény típusok esetében hangsúlyosan rávilágított arra, hogy az időben korunktól igen távol keletkezett mítoszok nemcsak egzotikumként, hanem a jelenben is érvényes narratívákként jelenhetnek meg, és alkalmasak arra, hogy a metal dichotomikus gondolkodásának⁵⁸ táptalajt biztosítsanak.⁵⁹

Végül érdemes megemlíteni, hogy a nemzetközi sodorban egyre komolyabban fonódik össze a metal studies (ti. a metálfzene és szubkultúra kutatására szakosodó interdiszciplináris tudományos irányzat) és a klasszika-filológia,⁶⁰ amely segíthet kijelölni a kutatás lehetséges további irányait is.⁶¹ Ennek megfelelően a verbális vonal továbbfejlesztéseként a zenekarnevek és albumcímek listázása és kategorizálása is új eredményeket tartogathat, ahogyan a képi dimenzió vizsgálata is. Ez utóbbiban a lemezborítókön megjelenő ókori leletek és újragondolt ábrázolások elemzése, esetenként videoklipekben fellelhető hasonló motívumok, a koncerteken alkalmazott díszletekben megtalálható mitológiai utalások is színesíthetik, illetve gazdagíthatják a mitológikus metálfzenéről alkotott képünket.

Jegyzetek

- 1 Junker–Mattern 1998, 1–27.
- 2 Melton–Moore 1982, 9.
- 3 Clarke 2006, 453–455.
- 4 Shuker 1994, 2–3.
- 5 Fiske 2011, 9–10.
- 6 Cope 2010, 9–15.
- 7 Christe 2004.
- 8 Moore 2009, 144–147.
- 9 Christe 2004.
- 10 Walser 1993, 2–3.
- 11 Ti. a popkultúra zsánerei hamar unalmassá és kimerültté válnak, ezért viszonylag gyakran kényszerülnek újradefiniálni önmagukat.
- 12 Weinstein 2002, 45–48.
- 13 New Wave of British Heavy Metal. Jelentős előadók például: Angel Witch, Iron Maiden, Saxon, Venom.
- 14 Például az Anthrax, Destruction, Kreator, Metallica, Slayer, Sodom.
- 15 Például a Cannibal Corpse, Death, Morbid Angel, Obituary, Possessed.
- 16 Például a Bathory, Celtic Frost, Dissection, Immortal, Mayhem, Marduk, Mercyful Fate.
- 17 Például a Blind Guardian, Fates Warning, Gamma Ray, Rhapsody of Fire, Savatage.
- 18 Például a Candlemass, Cathedral, Trouble, Witchfinder General.
- 19 A további megállapítások általánosan érvényesek mind a heavy, mind az extrém metal műfajaira, bár ezzel együtt némileg leegyszerűsítőek is.
- 20 Weinstein 2002, 35–43.
- 21 Farley 2009, 74–79.
- 22 Von Helden 2017; Bartosch 2011; Hill–Spracklen 2010.
- 23 A téma egyelőre leginkább a kereszténység elterjedési területein került vizsgálatra, az egyéb monoteista világvallásokkal kapcsolatban kevés információnk van. Esettanulmányunk lásd Hecker (2012) Törökországgal foglalkozó kötetét.
- 24 Ismeretesek olyan zenekarok, amelyek teljes karrierje mítoszok feldolgozására épül, de ugyanígy egy-egy albumot mitológiai témának szentelő zenekarok vagy esetleg olyanok is ide tartozhatnak, amelyek egy-egy dalban fókuszálnak hasonló kérdésekre.
- 25 Ausztrália, Kanada, Finnország, Franciaország, Németország, Nagy Britannia, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Svédország, Amerikai Egyesült Államok és a kivételként megemlíthető Izrael.

- 26 Az állandóan visszatérő „görög mitológia” terminus alatt e szövegben a görög vallástörténet korszakaira való tekintet nélkül értünk minden olyan történetet, mítoszt, amelyet a köznyelv e kifejezéssel illet.
- 27 Az eredeti adatbázis a szerző tulajdona.
- 28 Iser 1972, 279–299.
- 29 Fish 1980, 147–173.
- 30 Mivel popkulturális termékekről beszélünk, ezért nem várhatjuk el az eredeti források vagy azok hiteles fordításának ismeretét.
- 31 Nagyobb merités (vagyis több európai mitológia együttes vizsgálata esetén) ez a szám igen jelentős lenne.
- 32 Rafalovich 2006, 19–32.
- 33 Belgrad 2016, 279–294.
- 34 Pike 2005, 6470–6473.
- 35 Cradle of Filth 1996.
- 36 Cradle of Filth 2012.
- 37 Folyamatban lévő, a viking mitológiát hasonló módszerekkel feldolgozó kutatásunk jelenlegi állapota is azt mutatja, hogy a skandináv mitológia és vallás felélesztését szorgalmazó szövegek nem csak és kizárólag az eredeti származási területről kerülnek elő, hanem a világ minden tájáról.
- 38 <https://www.metal-archives.com/> – A Wikipedia elveire épülő módon szerkesztett közösségi enciklopédia, amely metálzenekarokra és kiadványaikra fókuszál.
- 39 Aphrodite 2019.
- 40 A Hill to Die Upon 2009. Érdeemes egy pillanatig elidőzni a zenekar névválasztásán is, amely világosan a Golgotára és ezzel Krisztus kereszthalálára utal, vagyis a formáció szövegi programja már ennyiből vélelmezhetően is a kereszténység mellett fog lándzsát törni e zenei sorompó mentén.
- 41 Shelley 1820.
- 42 Emperor 2001.
- 43 Manowar 1992.
- 44 Virgin Steele 1999.
- 45 Virgin Steele 2000.
- 46 Grave Digger 2012.
- 47 Desmond Davis 1981, valamint Louis Leterrier 2010.
- 48 Aphrodite 2019.
- 49 Cloven Hoof 2018.
- 50 Farley 2009, 74–79.
- 51 Weinstein 2002, 21–57, valamint Patterson 2013, 310–319.
- 52 Orphaned Land 2018.
- 53 Fejes 2011, 100–108.
- 54 A perspektíva kedvéért megemlítjük, hogy a fentiekben is hivatkozott skandináv mitológia a legnépszerűbb téma, amelynek folyamatos bővítés és kialakítás alatt lévő adatbázisa jelenleg 25 zenekartól mintegy 314 dalszöveget tartalmaz.
- 55 Fish 1980, 147–173.
- 56 Iser 1972, 279–299.
- 57 Lusty 2016, 101–138.
- 58 Belgrad 2016, 279–294.
- 59 Nem tértünk ki rá a vonatkozó fejezetben, de érdekességként megemlítendő, hogy a görög mitológiát feldolgozó zenekarok között prominens helyet foglal el a magyar Ann My Guard nevű formáció, amelynek dalszövegi programja, valamint gyakorta videoklipjei és albumborítói is a görög mitológia kortárs újraértelmezését jelentik.
- 60 Ennek egyik első, teljes kötetet kitevő manifesztuma: Fletcher–Umurhan 2019.
- 61 A szerző magyar nyelven is olvasható, az európai kultúrkör mitológiáinak metálzenei hatástörténetével foglalkozó blogja, amely több, a továbbiakban felsorolt témát is érint, elérhető itt: <https://doktormetal.home.blog/>

Bibliográfia

Szakirodalom

- Bartosch, R. (szerk.). 2011. *Heavy Metal Studies – Band I: Lyrics und Intertextualität*. Oberhausen.
- Belgrad, D. 2016. „The Gnostic Heritage of Heavy Metal”: *Culture and Religion* 17/3, 279–294.
- Christe, I. 2004. *Sound of the Beast. The Complete Headbanging History of Heavy Metal*. New York.
- Clarke, P. B. 2006. „New Religious Movement”: uő (szerk.): *Encyclopedia of New Religious Movements*. London – New York, 453–455.
- Cope, A. L. 2010. *Black Sabbath and the Rise of Heavy Metal Music*. Farnham.
- Desmond, D. (rend.) 1981. *Clash of the Titans*. Metro-Goldwyn-Mayer.
- Farley, H. 2009. „Demons, Devils and Witches. The Occult in Heavy Metal Music”: G. Bayer (szerk.): *Heavy Metal Music In Britain*. Farnham, 73–88.
- Fejes J. 2011. „Vallásközi Párbeszéd a (metal)zene nyelvén”: Szávay L. (szerk.): „*Vidimus enim stellam eius...*”. Budapest, 100–108.
- Fish, S. 1980. *Is There a Text in Class?* Cambridge.
- Fiske, J. 2011. *Understanding Popular Culture*. New York.
- Fletcher, K. F. B. – Umurhan, O. (szerk.) 2019. *Classical Antiquity in Heavy Metal Music*. London – New York – Oxford.
- Halnon, K. B. 2006. „Heavy Metal Carnival and Dis-alienation. The Politics of Grotesque Realism”: *Symbolic Interaction* 29/1, 33–48.
- Hanegraaff, W. J. 2005. „New Age Movement”: L. Jones (szerk.): *The Gale Encyclopedia of Religion Vol 10*. New York, 6495–6500.
- Hercker, P. 2012. *Turkish Metal – Music, Meaning and Morality in a Muslim Society*. Farnham.
- Hill, R. – Spracklen, K. (szerk.) 2010. *Heavy Fundamentalism – Music, Metal and Politics*. Oxford.
- Iser, W. 1972. „The Reading Process”: *New Literary History* 3/2, 279–299.
- Junker, D. – Mattern, D. S. 1998. *1968: The World Transformed*. Cambridge.
- Leterrier, L. (rend.) 2010. *Clash of the Titans*. Warner Bros. Pictures.
- Lusty, H. L. 2013. „Rocking the Canon. Heavy Metal and Classical Literature”: *Latch* 6, 101–138.
- Melton, J. G. – Moore, R. L. 1982. *The Cult Experience. Responding to the New Religious Pluralism*. New York.
- Moore, R. M. 2009. „The Unmaking of the English Working Class. Deindustrialization, Reification and the Origins of Heavy Metal”: G. Bayer (szerk.): *Heavy Metal Music in Britain*. Farnham, 143–160.
- Patterson, D. 2013. *Black Metal. Evolution of the Cult, Feral House*. Port Townsend.
- Pike, S. M. 2005. „Neopaganism”: L. Jones (szerk.): *The Gale Encyclopedia of Religion, Vol. 10*. New York, 6470–6473.
- Rafalovich, A. 2006. „Broken and Becoming God-Sized. Contemporary Metal Music and Masculine Individualism”: *Symbolic Interaction* 29/1, 19–32.
- Shelley, P. B. 1820. *Prometheus Unbound*. London.
- Shuker, R. 1994. *Understanding Popular Music*. New York.

- von Helden, I. 2017. *Norwegian Native Art. Cultural Identity in Norwegian Metal Music*. Zürich.
- Walser, R. 1993. *Running with the Devil. Power, Gender and Madness in Heavy Metal Music*. Hanover.
- Weinstein, D. 2002. *Heavy Metal. The Music and Its Culture*. New York.
- A tanulmányban hivatkozott zenei albumok*
- Aphrodite 2019. *Lust and War*. Fighter Records.
- Cloven Hoof 2018. *Who Mourns for the Morning Star?* High Roller Records.
- Cradle of Filth 1996. *Dusk and Her Embrace*. Music for Nations.
- Cradle of Filth 2012. *The Manticore and Other Horrors*. Peaceville Records.
- Emperor 2001. *Prometheus – The Discipline of Fire & Demise*. Candlelight Records.
- Grave Digger 2012. *Clash of the Gods*. Napalm Records.
- A Hill to Die Upon 2009. *Infinite Titanic Immortal*. Bombworks Records.
- Manowar 1992. *The Triumph of Steel*. Atlantic Records.
- Orphaned Land 2018. *Unsung Prophets & Dead Messiahs*. Century Media Records.
- Virgin Steele 1999. *The House of Atreus – Act I*. T&T Records.
- Virgin Steele 2000. *The House of Atreus – Act II*. T&T Records.